

S nem lelé honját a hazában

avagy

Gyula úr üzenete, hogy maradjunk meg
emberformájú embernek

Igazából a felnőttek szeretik a meséket, az ábrándozásokat. Az emberek, túl néhány csalódáson, ahogy mind kiszolgáltatottabban állnak a Purgatórium pokolra néző ablakánál, hinni akarnak a legképtelenebb történeteknek is. Mert miért ne volna lehetséges, hogy Münchhausen báró befagyott kürtjéből, amikor fölmelegszik, előtörnek a belédermedt dallamok. Különösen a hazug illúziók kora nem kedvez a nyílt szókimondásnak. Ezért kellene a Don Quijoték, noha valamennyien tudjuk, hogy a szélmalomok nem óriások, de akadnak pillanatok, amikor éppen a színtiszta hazugságok mentenek meg generációkat a tétlenségtől, a pusztulástól. Álom sokféle van, s egyik legnagyobb álmítója a magyar irodalomnak Krúdy Gyula volt, aki a gyötrő fájdalmakat is úgy tudta elmondani, hogy a fantasztikumok mélyén még a keserű is olyan ízű lett, mint a teába mártott sütemény. Nézzük, hogyan is ír le egy tájat.

„Alkonyodott, mint egy fáradt szív... A Nyírség apránként magára húzogatta álmködös kendőjét, mint egy beteges hölgy, aki délutáni ábrándozások után, alkonyattal megállapítja magában, hogy mégiscsak egyedül kell tovább élni, a nappali sugár lopva elhúzódik a messzi jegenyesor mögött, mint egy jó kedves, aki még a távolból is visszatekintget, de mégiscsak elmegy. Üres marad a helye a kályha melletti karosszékekben...”

A vörös postakocsin 1933-ban indult utolsó útjára Szindbád. S ezt az örök vándort, mondhatni, csak regényei szereplői kísérték a temetőbe: pincérek, kocsmárosok, bohémek, de a hivatalos

Magyarország képviselői közül senki nem búcsúztatta. Sárrei Elemér cigányzenekara húzta kedvenc nótáját: „*Lehullott a rezgőnyárfa ezüstsínű levele...*” — és a Parnaszus kényes-rátarti alkotói talán még ezt a végső mulatozást is fejcsóválva szemlélték, hiszen Rezeda Kázmér alteregója különös módon szeretett élni. A sírjánál Supka Gyula, az Írók Gazdasági Egyesületének főtítkára gyászbeszédében ezt mondotta:

„*Megismerted a kiadói várószobák és a miniszteri előszobák szorongásos levegőjét... instanciáznod kellett a mindennapi kenyérért. Szindbád, Gyula pajtás, innen, az utolsó hajód mellől tetemre hívom a magyar társadalmat, amely veszni hagyja az írókat, a magyarság lelkiismeretét. Mi lesz ebből a magyarságból, ha a mindenünnen ránk zúduló veszedelmek közepette elfelejtkezünk utolsó kincsünkről, magyar nyelvünkről és annak kincstartójáról, a magyar íróról is?*”

Vajon miért történt, hogy ennek a szerelmet, szépséget, magányt oly fanyar gyönyörűséggel daloló különös költőnek nekrológját a napilapok szerkesztői közül senki nem nézte át, búcsúztatását a kegyelemből megtürt öreg riporterek írták. Az egykor agyondédelgetett Krúdy kegyvesztett lett, mert rossz politikus volt. Károlyi földosztása meghatja, de közben érzelmes cikket ír Erzsébet királynőről és Rudolf királyfiról; lelkesen magasztalja a háború önkéntes ápolónőit, a téli hadjárat magyar bakáit... majd a Tanácsköztársaságot dicséri...

A magyar romantika elkésett gyermeke minduntalan kátyúba esik. Pályafutása tele ellentmondásokkal, feltehetőleg a Krúdyról alkotott kép ezért sem kerekedett teljessé napjainkig, bár könyvtárnyi alkotása, az utánozhatatlan stílusa vitathatatlanul komoly portéka.

Ki volt, honnét indult ez az „*utolsó gavallér*”, aki a dantei pokolkörökben úgy bírkózott az itallal, pénzzel, szerelemmel, mint Ady! Az életét bemutató művek közül a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, az „*Arcok és Vallomások*” sorozat, 1970-ban megjelent, Szabó Ede kötetét lapoztuk fel, mert ez a dokumentumgyűjtemény és nagyszerű esszé pontosan megmutatja, hogy milyen tényezők alakították Krúdy életét és művészetét. Ennek az elemzésnek rövid tartalmára szorítkozva elevenítjük fel Szindbád kalandos útját, Rezeda Kázmér bolyongásait.

Nyíregyházán született 1878. október 21-én, „*törvénytelen gyerekként*”, mert apja csak 1895-ben vette feleségül Csákányi Júliát, amikor a tíz gyerek közül az író már 17 éves. Krúdy eszes fiú, de elég rossz tanuló, nehezen fegyelmezhető, ezért több

helyütt járt iskolába. Alig 14 éves, amikor megjelent első novellája a *Szabolcsi Szabadsajtó*-ban, s egy évvel később — 1893-ban — riportsorozatot közölt a *Pesti Napló*-ban a tuzséri hipnózis-tragédiáról. Az érettségi előtt álló diáknak szerkesztői állást kínáltak a *Debreceni Ellenőr*-nél, ezért megszökött otthonról, de apja utánament és hazavitte. Közepes eredménnyel maturált 1895-ben s rögtön utána megvívta első győztes párbaját. A nagyváradi *Szabadság* munkatársa lett, majd 1896-ban Pestre költözött, megnyerte a *Képes Családi Lapok* novellapályázatát.

Rengeteget dolgozott, havonta 7-8 novellája jelent meg, s első novelláskötetét *Üres a fészek* címmel publikálta. Összeismerkedett „*Satanellával*”, az írónővel, akinek igazi neve Spiegler Bella, és hét évvel idősebb Krúdynál. Feleségül vette 1899. december 27-én, s napvilágot látott második kötete, az *Ifjúság*. A következő esztendőben fia született, és megjelent harmadik könyve: *A víg ember bús meséi*. A következő nyolc évben, 1902 és 10 között tíz novelláskötetét adták ki, többek közt: *Nyíri csend*, *Pajkos Gálék*, *Hét szilvafa*, *Podolini kísértet*, *A bűvös erszény*, *A komáromi fiú*, *A cirkuszkirály*, stb. Sokat ivott, lóversenyezett, kártyázott, házassága kezdett elomlani. Az 1912-ben megjelent *Szindbád ifjúsága* már egy új stíluskorszak kezdetét jelezte, s 1913-ban *A vörös postakocsi* valódi sikert hozott. Ebben az évben még két színművet is írt: *Az arany meg az asszony* és a *Zoltánka* jó bírálatakat kaptak.

A háború kitörésekor nem hívták be katonai szolgálatra, 1916-ban megkapta a Székesfőváros Ferenc József irodalmi díját. Következő művei már a fanyar elégedetlenséget tükrözték: az *Aranykéz utcai szép napok*, a *Szindbád ifjúsága és szomorúsága*, *A feltámadás*, az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című kötetekben kezdett megmutatkozni igazi tehetsége. Az őszirózsás forradalom kitörése után járta az országot, s 1919-ben nagy riportot írt *A kápolnai földosztásról*. Megjelent a *Tótágas*, az *Asszonyságok díja*, *Az utitárs*. Első feleségétől elvált, de ismét megnősült. A Tanácsköztársaság bukása után különböző támadások érték, műveit csak elvéve adták ki, igaz, közöttük olyan remekművek láttak napvilágot, mint a *Hét bagoly*, az *N.N.*, és az *Őszi versenyek*. Bár irodalmi működésének 25. évfordulóját megünnepezték, anyagi helyzete nem javult, s 1927-ben súlyosan megbetegedett. Ötvenedik születésnapján Krúdy estet tartottak a rádióban, és 1930-ban Baumgarten-díjat kapott, de akkor már nagyon el volt adósodva, ennek ellenére *Az élet álom* című kötetét saját költségére kiadatta. Két jelentős művet írt 1930-ban: *Boldogult úrfikorom-*

ban-t és a Festett király-t, ám annyira elszegényedett, hogy kénytelen volt Óbudára költözni. Ismét rászokott az italra, s noha rengeteget dolgozott, 1932 júniusában csődöt kértek ellene a hitelezői és vagyontalansági esküt kellett tennie. Állapota rosszabbodott, szíve, gyomra, mája kezdte felmondani a szolgálatot: 1933 tavaszán kilakoltatási végzést kapott, a villanyt kikapcsolták, lakbérhátraléka 360 pengő, fizetni nem tudott. Gyertyafény mellett vakoskodva írta utolsó műveit. Halála előtt egy nappal Antal István sajtófőnök magához rendelte, és közölte vele, hogy hazafiatlan cselekedetet követett el, amiért egy prágai magyar lapban írni merészelt. Fia, aki elkísérte, így emlékezik vissza erre a történetre:

„Apám valósággal szélütötten tántorgott le a sajtófőnök szobájából, bementünk a Kőműves vendéglőbe, de a kérdéseimre nem válaszolt, csak mindenre legyintett. Este még betértünk a Kéhlibe, a kedves pincértől kért egy liter zöldszilvánit, hogy hazavigyük. Másnap, 1933. május 12-én, délelőtt 9 órakor találták halva. Szívbenulás végzett vele, 54 esztendősen korában.”

Móricz Zsigmond Krúdy *elaludt* című írásában siratta a pályatársat, azt az embert, aki századunk magyar prózaíróinak nagyjai közül legerősebben kötődött a múlthoz, társadalmi osztályának legendáihoz. Az író ősei a 17. században kaptak nemességet, s nagyapja az 1848-as szabadságharc idején századosként harcolt. Míg ennek testvére szintén vakmerő lovasként küzdött, és Világos után sem tette le a fegyvert: aféle úribetyárként sarcolta a Bach-korszak áruló urait. Valóságos népi hősként emlegették a Nyírségben, kalandjairól Mikszáth könyvet is írt. Csoda-e, hogy a kamasz Krúdy Gyula a nemesi kuria hátsó traktusában reggelig olvasta a múlt századi történeteket, mintha ezzel is a jövőnek halmozná, gyűjtené a megírandó eseményeket. Ám később, az elraktározott emlékek dalai a jégtakaró alatt zúgó Poprádról, a havas nyíri tájról mindinkább elkomorultak. Móricz ezt írta a nekrológban:

„Még alig tíz, tizenkét napja, hogy egymás mellett kötöttünk ki a klubban. Gyulám, szívem reménye — öleltem őt —, mit keresel itt? — lehajtotta szomorúfüzfehér fejét, s kedves döngő hangján mondotta: — Semmit... Nem keresek én itt semmit... Nem szeretem én ezt a mai világot... Kártya az egész élet... Ez az egy még szórakoztat... Hogy ebben a bolond világban hogy fordul a sors... Bár arra sem vagyok kíváncsi: minek örülhet az ember, ha magyar?”

Ez a vicsorgó adys keserűség azért érdekes, mert amikor ifjú tálentumként a milleneum korabeli szerkesztőségek ajtaján

belépett, a jegenye termetű, zabolátlan, álmokban élő nyírségi fiú, mint egy elkésett lovag, úgy bolyongott: mintha nem találná helyét a korban, s „*honját a hazában*”. Az N.N.-ben mondatja szereplőjével: „*Mindig akadtak utasok, akik a vonatról lekéstek.*” Az anekdotázó stílusú művei is azért figyelemreméltók, modernek és romantikusak egyszerre, mert a képekben, metaforákban tobzódó történetek ironikusan rajzolt alakjai egy végleg letűnt időből valók. De a lírai hang csontig hatoló szikével vág a mélyre. Például, ahogy *Az ágyúgolyó* című elbeszélésében Bodó Sámuel részvételét mondja el az utolsó nemesi felkelésben. Bodó úr elkésve ment a csapat után, betért egy fogadóba, s ott áttette-ittaludta a háborút, aztán haza indult. Ám menetközben talált egy ágyúgolyót és ezért otthon hős lett belőle.

A dzsentrit mindig kesernyés humorral mutatja be, mintahogy a száradó vénkisasszonyokat, unatkozó rác-feleségeket, korhelyeket, az álmoktól búcsúzó, ősz gavallérokat is egy olyan világba helyezi, ahol a „*templomtorony óramutatójára telepedő csókák megállítják az időt*”. Ám amikor Krúdy felismerte, hogy az efféle idilli csend a halál némasága, megalkotta Szindbádöt és a vörös postakocsin nekivágott a héthatárnak. Menekülni akart, de ez nem sikerült. Egy helyütt azt panaszoja, hogy:

„*A kopár nyírfák, mint fázékony zárdaszűzek remegnek a tájon és az élet elviselhetetlenségét kiáltják lesoványodott karjaikkal. Nem jó erre utazni, mert a keresztutak megszólítják az alkonyattal az utazót és elmondják neki, hogy úgyis hiába megy gyors lovaival, a percet, az órát többé nem találhatja életében.*”

A szimbolizált hajós léte viszont lehetetlenné tesz minden állandóságot. S mert egy átmeneti kor fia, ez jelenti Krúdy kudarcát is. A „*boldog békeidők*” utolsó esztendeiben a zsurnaliszták kiváltságos helyzetben voltak, kívül álltak a polgári előítéleteken, a legképtelenebb kalandok hőseiként verekedtek becsületért, asszonyokért, felszarvazták a férjeket, éjszakákat mulattak át. Gyula úr is habzsolt mindent, de tehette, hiszen ahogy az *Ady Endre éjszakái*-ban írja:

„*De Grioux lovagnak érezte magát minden fiatal hírlapíró. Párbajt vívni és meghalni egy nőért, ilyen programmal indultak, akiknek valami közülük volt a költészethez... A Feld-színház ifjú hölgyei meg voltak arról győződve, hogy nyáron felfedezi őket a sajtó, a telet már közsínházban tölthetik. A névtelen hírlapíró is nagy hatalom volt itt... Hát még akinek a neve nyomtatásban is megjelent...*”

Ám ahogy az Osztrák-Magyar Monarchia végérvényesen a

múltba süllyedt, ez a bolondozó dzsentrí-ivadék nem találta helyét. A szánmasság, a kifosztottság fájdalma érződik írásaiban. A törtető polgárosodás, a kozmopolita szemlélet, a bürokrácia térhódítása megijesztette. Szindbád keres valamit, egy másik világban él, olyan regényhőshöz hasonlít, aki a mellékútról gusztálja óvatosan az utazókat, ám nem mer közéjük keveredni. A műmesék reneszánszának idején nem véletlenül választotta hősenek nevét az Ezeregyéjszaka világából. A hajóst minden kikötőben másik nő várja, de egyikkel sem boldog. A Krúdy hősöknek nem erényük a monogámia, amit keresnek, az nincs meg egyetlen nőben. A csalódott asszonyokkal nem törődnek, hiszen Szindbád, Nagybotos vagy Rezeda cinikusan azt magyarázza: a kalandok után egy okos nővel megint több van. Az erkölcsi tanulság is ilyen egyszerű: „A rövideszerű nő is tisztában van azzal, hogy a szerelem csak játék. Míg a férfiak minden életükkel adóznak e mulatságnak.”

Krúdy próbálja felvenni a harcot az idővel, de az általa hibernált múlt csak fagyöngy szépségű. A téli, bundaszagú utazásokra vágyódik, a majoranna illatú kocsmákra, ahol ölelésre termett, lusta asszonyok kacarásznak. Ugyanakkor azt is felismeri, hogy ez a tegnapot idéző varázslás zsákutca, mert a régi világot összetartó aroncok széttöredeztek. Amikor *Huszárik Zoltán* filmet készített Szindbádról, nem véletlen adta a főszerepet *Latinovitsnak*. Ma már, hogy ezek a keserűen meghasonlott művészek is halottak, most érezhetjük igazán, hogy ők is az élet nagy tisztelői és az elmúlás zokszó nélküli elfogadói voltak. Szuverén szertelenségük zsenialitása miatt lett a film nagy siker, hiszen maguk is olyan álmodozói voltak a magyar életnek, mint Krúdy.

Az immár fél évszázada halott író igaz és kitalált gyötrelmeiről sokat lehetne még beszélni, keresni a párhuzamot, hogy miben hasonlított Csáth Gézához, *Kafkához*, *Móriczhoz*, *Balzachoz*, *Turgenyevhez*, *Tolsztojhoz*, hiszen valamennyien a valóságból teremtettek mesevilágot. Szabó Ede írja tanulmányában, hogy: „*Krúdy romantikája, a kagyló védekező gyöngytermelése a lélek benső időtlenségében...*”

Igen, egyszer valamennyi férfi érzi azt, amit Juliska, a kis cselédlány mondott N.N.-nek:

„Olyan lesz a hajad, mint a sirály szárnya, a kedved, mint a kéményben a szél, a szomorúságod, mint a sír, mikor keresni kezdel engem, az ifjúságodat... Keresni fogsz a mezők illatában, a rozsföldek hajlékonyságában, az őszi reggelek ecetfavirág piroságában, midőn egész éjszaka az útonjárók csillaga ragyogott a

fejed fölött és reggelre egy ismerős tájra értél, ahol az én lábnyomaim voltak..."

Szinbád már valóban odaért, kívül van az időn, s az időn kívül nincs dráma, szomorúság, megalázás. De ránk hagyta üzenetét, hogy valamiképpen maradjunk meg emberformájú embernek!